

BIBLIOTEKI I CZYTELNIENIE ŻYDOWSKIE W GALICJI NA PRZEŁOMIE XIX i XX WIEKU

XIX wiek zapoczątkował rozwój różnego rodzaju stowarzyszeń i związków, które grupowały ludzi bez względu na urodzenie, stan lub przynależność do określonych warstw społecznych. Stowarzyszenia przyjmowały w swoje szeregi ludzi wolnych, podobnie myślących, pragnących realizować własne potrzeby duchowe i społeczne. Dały one początek oświacie ludowej i dorosłych.

Na terenie Galicji ruch stowarzyszeniowy rozpoczął się w drugiej połowie XIX wieku, w okresie autonomii politycznej. Oktrojowana konstytucja z 21 grudnia 1867 r. w myśl artykułu XII zakładała, iż wszyscy mieszkańcy monarchii mieli prawo zgromadzania się i powoływania stowarzyszeń¹.

Ustawa z 15 listopada 1867 r. *O prawie stowarzyszania się* regulowała rejestrację i działalność stowarzyszeń. Nowe regulacje prawne odeszły od dotychczasowego koncesjonowania na rzecz rejestracji zgłoszeń. Jedynym przeciwskazaniem były dążenia przeciwne prawu albo niebezpieczne dla państwa².

Analogicznie do większości społeczeństw europejskich Żydzi uczestniczyli w tym masowym procesie zrzeszania się, powoływali własne towarzystwa i związki. Stanowili oni około 11% ludności Galicji. Ich rozmieszczenie w obu częściach kraju nie było równomierne. W Galicji Zachodniej w 1869 r. i w 1910 r. zamieszkiwało około 7,9%, natomiast w Galicji Wschodniej było 12,4% Żydów³.

Schyłek XIX wieku to w życiu społeczności starozakonnych w Galicji okres konsolidacji, zaczął rozwijać się ruch syjonistyczny, który krzewił poczucie odrębności, a nawet świadomości narodowej. Nastąpił także wyraźny podział sceny politycznej wśród ludności żydowskiej pod wpływem krzewienia się idei nowej polityki żydowskiej. Jedną z jej cech była zasada uznania Żydów za taki sam naród jak każdy inny. Żydowscy działacze narodowi uważali, że żyjąc

---

¹ W. Kucharski, *Usytuowanie stowarzyszeń w prawie austriackim w drugiej połowie XIX wieku*, [w:] *Polonia w Austrii*, red. W. Kucharski, Lublin 1987, s. 28; O. Balzer, *Historia ustroju Austrii w zarysie*, Lwów 1908, s. 569.

² W. Kucharski, dz. cyt., s. 28.

³ *Podręcznik statystyki Galicji*, t. 9, Lwów 1913, s. 8.

wśród Polaków i Ukraińców, powinni się cieszyć takimi samymi prawami obywatelskimi i narodowymi⁴.

Idea syjonistyczna znalazła zwolenników wśród burżuazji żydowskiej, inteligencji, a także robotników. Dotychczasowa współpraca w partii socjalistycznej PPSD uległa rozkrzewieniu, syjonizm zakładał bowiem, iż socjalizm głosi hasła rezygnacji z idei egzystencji narodu. Upadł również zorganizowany ruch asymilatorski lansowany przez Towarzystwo Przymierza Braci – Agudas Achim we Lwowie.

Koniec XIX wieku zaowocował więc powstawaniem coraz liczniejszych stowarzyszeń. W 1902 r. Namiestnictwo we Lwowie zarejestrowało ich do końca XIX w. 550, a w 1912 r. liczba stowarzyszeń żydowskich wzrosła do 700. Znaczącą formą organizacyjną w rozwoju kultury żydowskiej w drugiej połowie XIX wieku były czytelnie i biblioteki⁵.

Tabela 1. Biblioteki i czytelnie powstałe w latach 1871–1900

Lp.	Miejscowość	Rok	Nazwa	Organizatorzy
1.	Bohorodczany	1883	Towarzystwo Oświatowe	.
2.	Borysław	1892	Bnei Zion	H. Teller, M. Freund, H. Freund, L. Tauchner, M. Freudenheim
3.	Buczacz	1873	Towarzystwo Postępowe i Czytelnia	B. Stern, E. Stegmann, M. Maltz, E. Katz
4.	Budzanów	1887	Czytelnia Izraelicka	Hessel Beirach
5.	Chrzanów	1887	Kowea Ilim	D. Siegman, A. Appel, W. Löbel, L. Jungerwirth
6.	Czortków	1892	Czytelnia Izraelicka	Leib Salzinger
7.	Dąbrowa Tarnowska	1897	Powszechna Czytelnia Ludowa	Naftali Kamm, N. Katz
8.	Dębica	1897	Czytelnia Izraelicka	E. Weissmann, Ch. Weissmann, L. Ferziger, F. Wolner, D. Lineal, A. Gastwirth, M. Wulcer
9.	Dolina	1897	Czytelnia Izraelicka	dr S. Wandel, Zygmunt Turteltaub
10.	Drohobycz	1872	Dorsche Wachesed	M. Sammeln, M. Reizes, H. Chajes, S. Krappel, Z. Herschdorfer
11.	Drohobycz	1887	Stowarzyszenie Jedność	S. Russ, M. Gottlieb, N. Beckes, E. Diehler

⁴ E. Mendelssohn, *Żydzi Europy środkowo-wschodniej w okresie międzywojennym*, Warszawa 1992, s. 58; A. Hertz, *Żydzi w kulturze polskiej*, Warszawa 2003, s. 50.

⁵ Y. Slezkine podaje, iż podobny ruch szkoleniowo-czytelniczy pojawił się w miasteczkach ukraińskich carskiej Rosji: „świeckie kształcenie rozpoczynano często w domu lub w czysto żydowskich kółkach czytelniczych, czasem prowadzonych przez jakiegoś studenta [...]”. Jedna z uczestniczek zanotowała kilka uwag na temat prowadzących szkolenie: „wiedział wszystko. Wierzyłam, że gdyby znalazło się choćby paru takich jak on, można by już zaczynać rewolucję”. Głównymi przedmiotami były: język rosyjski, ale również przekłady z języka angielskiego i niemieckiego. Marksizm okazał się popularny, bo lansował równość i braterstwo, do którego to świata młodzi Żydzi chcieli dołączyć. Zob. Y. Slezkine, *Wiek Żydów*, przeł. S. Kowalski, Warszawa 2006, s. 165.

Tabela 1. Biblioteki i czytelnie powstałe w latach 1871–1900 (cd.)

Lp.	Miejscowość	Rok	Nazwa	Organizatorzy
12.	Drohobycz	1891	Czytelnia Ludowa	R. Wald, dr J. Friedmann, L. Tiegermann, H. Flukser, J. Lauterbach,
13.	Gliniany	1898	Czytelnia Żydowska	dr Jakub Korkis
14.	Grzymałów	1885	Klub Żydowski	J. Breiholz, Ch. Khan, W. Badian, M. Eisenberg, B. Freind
15.	Jarosław	1879	Schochre Tuszija	A. Langbank, Wolf Willer
16.	Kałuż	1896	Czytelnia Izraelicka	A. Littmann, H. Baron, M. Laska
17.	Kęty	1886	Czytelnia Izraelicka	J. Hupert, Sz. Pelzmann, J. Haberfeld, W. Szancer- gospodarz
18.	Kołomyja	1897	Einigkeit	J. Mayer, F. Herman, M. Lachs, L. Tauberg, Ch. Chajes, Sz. Jager
19.	Kopyczyńce	1883	Towarzystwo Czytelni	I. Aszkenazy, M. Patrach, J. Weiser, M. Weissmann, M. Kohn, M. Kaczka, S. Seuer
20.	Kraków	1871	Czytelnia Izraelicka	.
21.	Lwów	1875	Poale Zedek	M. Mand, O. Stockel, W. Bard, M. Acht, Ch. Acht, J. Hartel, S. Meier
22.	Lwów	1876	Geseligkeit	dr H. Gottlieb
23.	Lwów	1882	Agudas Achim (Przymierze Braci)	dr B. Goldman, F. Zucker, Henryk Rewakowski, B. Thyberg, dr J. Czeszer
24.	Lwów	1882	Czytelnia Izraelicka	dr J. Kobak
25.	Peczeniżyn	1880	Czytelnia Izraelicka	E. Meissner, M. Blumenfeld, A. Robinsohn, A. Kessler
26.	Podhajce	1897	Czytelnia Izraelicka	J. Friederberg, J. Salpeter, K. Rottenberg
27.	Radziechów	1886	Czytelnia Izraelicka	M. Szargel, H. Baum, H. Bruckner, M. Gaba, M Zion
28.	Rawa Ruska	1897	Geseligkeit Vereins	S. Gottesmann, E. Weber, J. Reichter, S. Wachs, S. Beiser, Gerstenfeld, D. Taustein, M. Graff, M. Schapiro
29.	Rzeszów	1890	Czytelnia Młodzieży Starozakonnej	B. Hirschhorn, E. Frister
30.	Sambor	1880	Czytelnia Izraelicka	J. Lichten, E. Rein, Ch. Bergmann
31.	Sanok	1895	Czytelnia Izraelicka	J. Weizmann, A. Kolber, S. Leib, A. Bodenstein, S. Maj
32.	Sieniawa	1880	Czytelnia Izraelicka	M. Knoblauch, D. Weiss, M. Trostina, E. Leisner, S. Rappaport, J. Teitelbaum, H. Katz, A. Gottlieb, S. Fleck, M. Karpf
33.	Skala nad Zbruczem	1892	Algemeine Leschalle	J. Schwarzbach, H. Weinrauch, M. Kuserstamholz
34.	Stanisławów	1895	Czytelnia Izraelicka	J. Mark, J. Hanisch, S. Vogel, J. Gross, A. Thiel, M. Mahler, S. Goldberg
35.	Stryj	1898	Achdes	dr J. Jäger, dr R. Nadel, D. Goldberg
36.	Strzyłce, p. Horodenka	1892	Obywatelska Czytelnia „Casino”	D. Kofler, Dmyter Grzegliński, Jakub Rzędziński, M. Szubil, J. Sar, A. Katz, B. Katz, J. Schaechter
37.	Tarnów	1890	Aleteja	dr A. Salz, Z. Bromberg, Z. Kahane

Tabela 1. Biblioteki i czytelnie powstałe w latach 1871–1900 (cd.)

Lp.	Miejscowość	Rok	Nazwa	Organizatorzy
38	Tyśmienica	1889	Gomlej Chasudam	P. Bertisch, J. Achter, M. Last + 59 członków
39.	Zabłocie k. Żywca	1872	Czytelnia Izraelicka	Ignacy Tunghaus, Simon Roth
40	Zaleszczyki	1878	Czytelnia Izraelicka	J. Elk, M. Grünbaum, Ch. Schaechter, E. Liebfros
41.	Zbaraż	1898	Czytelnia Zion	M. Halpern
42	Złoczów	1875	Gesellschaftverein	B. Landau, J. Roth, B. Mueller, M. Saltz, L. Kütting
43.	Złoty Potok	1875	Asche Chesed	S. Schachner, L. Gettner, M. Bader, J. Scherer, M. Schnaps, A. Isuchower, M. Bergman, A. Goliger

Źródło: CDIAL, f. 146, op. 58, sygn. 1122, 1124, 1115, 1116, 1134, 1135, 1128, 1129, 1190, 1189, 1188, 1186, 1112, 1113, 1177, 1183, 1179 passim; Statuten des Israelitischen Vereins zur Förderung der Bildung „Eintracht” in Kolomea, Kolomea 1879, s. 13; Statut stowarzyszenia Czytelnia Izraelickiej, Kraków 1871, s. 2 i n.

Rok 1871 rozpoczął nowy okres w upowszechnianiu oświaty wśród Żydów. W Krakowie powstała pierwsza publiczna żydowska czytelnia. We wniosku do Namiestnictwa we Lwowie organizatorzy napisali: „Celem stowarzyszenia jest rozbudzać ruch i życie umysłowe w duchu ojczystym, a zarazem utrzymać życie towarzyskie między Izraelitami w Krakowie”⁶. Jak stwierdzono w statucie, zadaniem było: „utrzymanie w odpowiednim lokalu czasopism treści umiejętnej i politycznej z szczególnym uwzględnieniem pism poświęconych judaizmowi oraz utrzymanie biblioteki złożonej z dzieł naukowych ze szczególnym uwzględnieniem piśmiennictwa ojczystego i żydowskiego tak w języku hebrajskim, jak i w innych językach”⁷.

Rozwój stowarzyszeń oświatowych był równomierny u Polaków, Żydów i Ukraińców⁸.

W pierwszym okresie działalności zajmowano się głównie prowadzeniem biblioteki i czytelnia, organizacją odczytów i pogadań popularnych, organizacją wycieczek, prowadzeniem kursów dla młodzieży.

⁶ Centralny Derżawnyj Archiw Ukrainy u Lwowy [dalej: CDIAL], f. 146, op. 58, sygn. 1113, k. 11.

⁷ Tamże.

⁸ R. Terlecki, *Oświata dorosłych i popularyzacja nauki w Galicji w okresie autonomii*, Wrocław (etc.) 1990, s. 64 i nn.; J. Potoczny, *Oświata dorosłych i popularyzacja wiedzy w plebejskich środowiskach Galicji doby konstytucyjnej (1867–1918)*, Rzeszów 1999, s. 149 i nn.; A. Stopińska-Pajak, *Polska oświata dorosłych w Galicji na przełomie XIX i XX wieku*, „Galicja i Jej Dziedzictwo”, t. 3: *Nauka i oświata*, red. A. Meissner, J. Wyrozumski, Rzeszów 1995, s. 249; J. Ulatowska-Urbaniak, *Galicja pierwszych lat XX wieku jako teren działalności oświatowej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” nr 745, Prace Pedagogiczne XLVIII; M. Muszynka, *Towarzystwo Naukowe im. Szewczenki i jego rola w narodowym odrodzeniu Ukraińców na terenie Galicji*, „Galicja i Jej Dziedzictwo”, t. 3, s. 69 i nn.; T. Gaśowski, *Między gettem a światem. Dylematy ideowe Żydów galicyjskich na przełomie XIX i XX wieku*, Kraków 1997, s. 26 i nn.

Kolejne dwie czytelnie powstały w 1872 r. w Zabłociu k. Żywca i w Drohobyczu. Organizatorami placówki oświatowej w Zabłociu byli Ignacy Tunghaus i Simon Roth, a w Drohobyczu Samuel Mendel, Moses Reizes, Hersch Chajes, Salomon Krappel, Zalel Herschdörfer.

Z kolei w Buczaczu w 1873 r. miejscowi Żydzi powołali czytelnię działającą w języku niemieckim „Fortschnits und Lesevereins”. Statut podpisali: B. Stern, E. Stegmann, Markus Maltz, Efraim Katz, jako cel działań określono: „ożywienie życia towarzyskiego i postęp w oświacie”⁹.

Kolejne stowarzyszenia powołano w 1879 i 1880 r. w Jarosławiu, Samborze, Sieniawie i Peczeniżynie. W Jarosławiu organizatorami czytelnicy „Schochre Tuschija” byli Aleksander Langebank oraz Wolf Willer. W Peczeniżynie 2 stycznia 1880 r. inicjatorzy stowarzyszenia Czytelnia Izraelicka – S. Blumenfeld, Elias Meissner, A. Robinsohn, A. Kessler – zebrali 50 podpisów pod wnioskiem założycielskim, w którym określili cel swojej działalności jako: „stowarzyszenie dla pielęgnacji literatury polskiej, hebrajskiej i niemieckiej dla młodzieży”¹⁰.

W Samborze założycielami czytelnicy byli: Jakub Lichten, Chaim Bergmann i L. Rein. Czytelnia czynna była od godziny 8 do 23 i przyjmowała członków od 16 roku życia. Nie ograniczono tam możliwości korzystania z czytelnicy wyłącznie dla Żydów, w myśl statutu: „członkiem może być każdy człowiek nienagannej sławy, jeżeli liczy przynajmniej 16 lat”¹¹.

Zadaniem stowarzyszenia było: „szerzenie oświaty, rozbudzanie miłości do literatury polskiej, hebrajskiej i niemieckiej, prowadzenie czytelnicy, prenumerowanie czasopism, dyskusje, odbywanie konwersacji, umiejętności i odczytów przez członków i zaproszonych gości”¹².

W Sieniawie 10 kwietnia 1880 r. posiedzenie założycielskie Czytelnicy Izraelickiej odbyli Abraham Knobloch, Dawid Roth, Dawid Teuchmann, Efraim Laufer, S. Steinberg, Chaim Roth, Herz Silber, Jonas Osias, Teitelbaum, Selig Fleck, Efraim Leisner, D. Morecki, Chaim Rosenblüth, Leib Weissner, Aron Gottlieb – sekretarz, Abraham Kudblamer, Dawid Weiss, Meilich Trostina¹³.

W Rzeszowie 15 lutego 1890 r. Markus Kahane, Emil Frister, Abraham Kanarek, B. Hirschhorn, Moses Landau wystąpili o powołanie Czytelnicy Młodzieży Starozakonnej, aby: „podnieść i utrzymać życie umysłowe, jako też życie towarzyskie pomiędzy tutejszą młodzieżą izraelicką”¹⁴.

Środkiem do osiągnięcia celu było prowadzenie biblioteki, czytelnicy, wykłady i odczyty, zabawy towarzyskie. Członkiem mógł być „każdy Izraelita nienagannej sławy” płacący 1 koronę wpisowego oraz 30 centów miesięcznie.

⁹ Tamże, sygn. 1115, k. 14.

¹⁰ Tamże, sygn. 1112, k. 71.

¹¹ Tamże, k. 73.

¹² Tamże.

¹³ Tamże, sygn. 1122, k. 55.

¹⁴ Tamże, sygn. 1134, k. 4.

W Strzylcach (powiat Horodenka) w 1892 r. otwarto Towarzystwo „Cassino”, czyli Obywatelską Czytelnię dla prowadzenia biblioteki, czytelnii oraz gry w szachy i bilard. Założycielami byli Żydzi, Polacy i Ukraińcy: Chaim Kofler, Dmyter Grzegliński, Moses Szubil, Josef Sar, Hersch Katz, Josek Schächter, Jan Wojciechowski, Jakub Rzędziński, Beniamin Katz, Isaak Schikles¹⁵.

W Drohobyczu w 1891 r. otwarto Czytelnię Ludową, aby „popierać oświatę i kształcenie się członków z uwzględnieniem hebrajskiej literatury i języka, jako też utworzyć ognisko życia towarzyskiego dla tychże”¹⁶. Założycielami byli: Rubin Wald, dr Józef Friedmann – koncypient adwokacki, Leon Tiegerman, Henryk Flukser, Isidor Lauterbach.

W Skałacie w 1906 r. powstało ekskluzywne stowarzyszenie Klub Żydowski, założone przez dra Maurycego Gottfrieda – adwokata, Samsona Klahra, Norberta Lewitte, Leopolda Heilperna – prezesa, Józefa Verständerga. Pobierano wysokie opłaty, członkowie płacili: założyciele – 100 koron, członkowie wspierający – 40 koron, 4 korony członkowie zwyczajni oraz po 2 korony miesięcznie jako składki członkowskie¹⁷.

Prowadzono czytelnię i wypożyczalnię książek, dawano amatorskie przedstawienia teatralne oraz odczyty i pogadanki.

2 lutego, 12 i 24 grudnia 1894 r. w Tarnopolu odbyły się nadzwyczajne zebrania 132 członków Tarnopolskiego Towarzystwa Obywatelskiego, skupiającego Żydów z okręgu tarnopolskiej gminy wyznaniowej. Zebrania poświęcone były ustaleniu statutu stowarzyszenia.

W paragrafie 2 przyjęto, iż celem „Towarzystwa jest szerzenie oświaty i postępu między Izraelitami tarnopolskimi, krzewienie u nich ducha obywatelskiego, podniesienie życia towarzyskiego, dążenie do asymilacji Izraelitów tarnopolskich z resztą ludności kraju oraz popieranie interesów duchowych, religijnych i społecznych i materialnych członków Towarzystwa”¹⁸. Członkiem stowarzyszenia mógł zostać „każdy obywatel, który ma stanowisko samoistne, jest sławy nieskazitelnej, posiada wymogi towarzyskie w sposób statutem tym przepisany do Towarzystwa [...]”¹⁹. Formami działania były: odczyty i wykłady, zakładanie bibliotek i czytelnii posiadających książki i czasopisma o treści beletrystycznej, naukowej, politycznej i przemysłowej. Zebrania członków towarzystwa odbywały się w celu omawiania spraw społecznych i wyznaniowych, organizowano zabawy towarzyskie, występy muzyczne, przedstawienia teatralne oraz gry. Zarząd towarzystwa stanowili: dr Jonasz Mantel, sekretarz dr Teodor Mantel, Zygmunt Einstätter, dr Horowitz, dr Binder, Dawid Safir, Juliusz Demant, dr Blaustein.

W Kałuszu w 1896 r. powołano Czytelnię Izraelicką, której celem było: „rozszerzenie oświaty i kształcenie zdolności oratorskich wśród społeczeństwa

¹⁵ Tamże, sygn. 1135, k. 2.

¹⁶ Tamże, k. 52.

¹⁷ Tamże, sygn. 11183, k. 69.

¹⁸ Tamże, sygn. 1143, k. 5.

¹⁹ Tamże, k. 6.

w ogóle, a w szczególności wśród Izraelitów, za pomocą prenumerowania rozmaitych gazet, czasopism, różnych dzieł i książek temu celowi odpowiadających, jako też przez wykłady, odczyty i pogadanki [...]"²⁰.

Członkiem zwyczajnym mógł być wprawdzie tylko Izraelita, ale członkiem honorowym mógł być „każdy obywatel państwa, nieposzlakowanego charakteru, bez różnicy wyznania i płci”²¹.

Wszystkim członkom przysługiwało prawo uczęszczania do lokalu czytelnia, korzystania z książek i gazet oraz posiadania prawa czynnego i biernego w stowarzyszeniu. Ustalono symboliczne składki dla członków w wysokości 50 centów oraz składki miesięczne w wysokości 30 centów. Założycielami byli: Alter Littmann, Hersch Baron, Moses Laska, Izrael Zafler, Majer Kinsler²².

Do każdej czytelnia prenumerowano jeden dziennik krajowy i od 4 do 7 czasopism. Były to m.in. żydowskie „Zgoda” (Lwów 1877), „Ojczyzna” (Lwów 1882), „Przyszłość” (Lwów 1892), „Jerusalem” (Kraków 1899), „Der Israelit” (Lwów 1844), „Izraelita” (Lwów 1885), „Izraelita” (Kraków 1870) oraz wiedeńskie „Tagblat” i „Neues Tagblat”. Prenumerowano również pierwsze czasopisma kobiece: „Przedświt” (1893–1898), „Ster” (1895–1897), „Nowe Słowo” (1902–1907).

W Jaśle w 1902 r. powstała Czytelnia Młodzieży Żydowskiej. Jej założycielami byli: Józef Menasse, Adolf Kaczkowski, Chaim Friedmann, Albert Stielmann, Leiser Blum, Naftali Graus, Abraham Thalor, Salomon Haas, Bernhard Kornfeld, Mojżesz Blum, Max Klausner, Elias Unger, Izrael Wolf²³.

W Krośnie 28 października 1900 r. powołano Czytelnię Izraelicką „Libanon”. Jej założycielami byli: Dawid Fischleon – nauczyciel, Wolf Altbach, Leon Rübenfeld, Leib Ertex, Henoch Stark, Jakub Gross, J. Schabse, Izaak Stieler²⁴. W statucie o celu stowarzyszenia traktują następujące stwierdzenia: „zbierają się członkowie dla zabawy towarzyskiej. Zabawą taką będzie czytanie dozwolonych czasopism, dzieł treści politycznej, humorystycznej, przemysłowej i naukowej, gry dozwolone w karty, bilard itp. (z wyłączeniem gier hazardowych), rozmowy, a wedle możliwości także produkcje muzyczne i zabawy z tańcami, tudzież odczyty”²⁵. Lokal towarzystwa był czynny od 8 do 23. Wpisowe ustalono w wysokości 2 koron, a jako roczną składkę pobierano 1,20 korony²⁶.

W Sanoku od 1895 r. funkcjonowała Czytelnia Izraelicka. Wśród jej członków byli: Salomon Maj, Aron Bodenstein, A. Kolber, Jakub Weizmann, Salomon Reich. Celem czytelnia było szerzenie oświaty między Żydami – wiedzy judaistycznej (języka, historii i literatury), wygłaszanie wykładów i odczytów, udzielanie pomocy materialnej uczącej się młodzieży²⁷.

²⁰ Tamże, sygn. 1140, k. 1.

²¹ Tamże.

²² Tamże, k. 3.

²³ Tamże, sygn. 1150, k. 101.

²⁴ Tamże, sygn. 1154, k. 83.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże, k. 94.

²⁷ Tamże, sygn. 1142 k. 79.

Z kolei założona w Stanisławowie w roku 1895 r. Czytelnia Żydowska barona Hirscha miała na celu „podniesienie i utrzymanie łączności narodowej u Żydów, pielęgnowanie żydowskiej historii i literatury jako też wiedzy w ogólności”²⁸. Zadania owe realizowano w formie odczytów, wykładów i dyskusji, biblioteki i czytelnicy, zebrań towarzyskich, obchodów ku czci osób i zdarzeń znaczących dla Żydów, wydawania czasopism. Inicjatorami powołania towarzystwa byli Pinkas Kemper i Nachum Hertz.

Liczącym się stowarzyszeniem kulturalno-oświatowym było Towarzystwo „Przymierze Braci – Agudas Achim”. Jego celem statutowym było: „krzewienie ducha obywatelskiego pomiędzy Izraelitami galicyjskimi, a mianowicie:

- szerzenie między ludnością starozakonną przeświadczenia o konieczności asymilacji z ludnością polską i wszechstronnego pełnienia obowiązków obywateli kraju,
- wychowywanie młodzieży starozakonnej w duchu polskim,
- szczególna troskliwość o pielęgnowanie w języku polskim nauki religii mojej

— „żeszowej”²⁹. Członkiem stowarzyszenia mogła być każda osoba bez różnicy płci i wyznania. Pobierano składki w wysokości 1 korony przy zapisie oraz 4 korony w każdym roku.

W pierwszym roku istnienia skupiano 544 członków, w tym 15 kobiet, po dwóch latach liczba członków spadła jednak do 482, w tym 6 kobiet. Największym ośrodkiem działania był Lwów – 178 członków, Kraków (55), Przemyśl (49), Rzeszów (39), Brody (27), Stanisławów (20), Kołomyja (19), Tarnów i Jarosław po 13.

W 1885 r. towarzystwo prowadziło 80 czytelni oraz 2 szkoły elementarne (Rzeszów, Przemyśl). Czytelnie czynne były od godziny 17 do 20, zakupiono do nich 812 woluminów książek, Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Lwowie przekazał ponad 600 egzemplarzy swoich wydawnictw. W czytelniach przenie- rowano 62 czasopisma, z tego w języku polskim 42, w języku niemieckim 11 i hebrajskim 9³⁰.

Jedynym niechlubnym wyjątkiem w opisywanym ruchu oświatowym było funkcjonowanie Powszechnej Czytelni Ludowej w Dąbrowie Tarnowskiej. Począwszy od 20 grudnia 1897 r., według oficjalnej deklaracji, celem owej placówki było „szerzenie oświaty, znajomość historii i literatury narodowej, pielęgnowanie życia towarzyskiego między członkami”³¹. Namiestnictwo jednak zamknęło stowarzyszenie z uwagi na prowadzenie pokątnego wyszynku. Zarząd owego przedsięwzięcia stanowili Naftali Kamm, Chaim Satz, Fischer, Blum, Gruschow i Fleischner.

²⁸ Tamże, sygn. 1142, k. 97.

²⁹ CDIAL, f. 146, op. 58, sygn. 1128, k. 49.

³⁰ *Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa „Przymierze Braci we Lwowie” z czynności za rok 1884*, Lwów 1884, s. 8 i nn.

³¹ CDIAL, f. 146, op. 58, sygn. 1128, k. 22.

14 kwietnia 1898 r. zgłoszono do zatwierdzenia statut nowego stowarzyszenia pod nazwą Kasyno-Ognisko. Przed podjęciem decyzji Namiestnictwo zleciło staroście w Dąbrowie Tarnowskiej wydanie opinii w tej sprawie. Ten stwierdził, iż „w okresie 3 tygodni od 29 grudnia 1897 r. do 19 stycznia 1898 r. organizatorzy zakupili 34,5 hektolitrów piwa i 23 litry wódki, był powszechny wyszynk trunków, oprócz 2–3 starych gazet nie było niczego więcej, co by wskazywało, że w ten lub ów sposób dąży do osiągnięcia celu. Duża część członków nie umie czytać, nie prenumeruje gazet”³².

Skargi na działalność owej „czytelni” składali mieszkańcy mający wykupione prawa propinacji – Markus Gross, Mojżesz Gleischer, Hinda Deuhofter, Maria Jakubowicz, Józef Nowak.

W działalności pierwszych kulturalno-oświatowych stowarzyszeń Żydów w Galicji bardzo wyraźnie widoczna była tendencja do pielęgnowania własnego życia towarzyskiego i swojej kulturalnej odrębności. Warto podkreślić, iż w tym pionierskim okresie rozwoju oświaty dorosłych rozpoczęło się gromadzenie doświadczeń trwałego mecenatu społecznego.

Systematyczną i niezawodną formą upowszechniania oświaty i kultury były więc biblioteki i czytelnie tworzone przez stowarzyszenia. Książki i gazety stały się obok wykładów, odczytów i dyskusji podstawowym narzędziem pracy kulturalno-oświatowej. Program ogólny stowarzyszeń żydowskich na polu kulturalno-oświatowym był programem tolerancji i swobody, niezależności i poszanowania wszelkich dóbr kultury i każdej narodowości, wolny od nienawiści i szowinizmu.

W pierwszym okresie działalności bibliotek i czytelń mieliśmy do czynienia z potrzebami oświatowymi szerszej zbiorowości, które w większym stopniu były uznawane przez organizatorów życia społecznego aniżeli odczuwane przez poszczególne jednostki. Wyrażały się one w pragnieniu poznania świata, kształtowania swego stosunku do siebie jako osoby, stosunku do własnej i innych generacji. Z czasem przekształcały się one w potrzeby oświatowe dziedziny oświaty dorosłych, a więc kształcenia kompensacyjnego zawodowego, szeroko pojętej oświaty zdrowotnej, wychowania obywatelskiego.

Kazimierz Rędziński

BIBLIOTEKI I CZYTELNI ŻYDOWSKIE W GALICJI NA PRZEŁOMIE XIX i XX WIEKU

Streszczenie

Artykuł dotyczy powstawania i działalności pierwszych kulturalno-oświatowych stowarzyszeń Żydów w Galicji. Ich głównym celem było pielęgnowanie własnego życia towarzyskiego i kulturalnej odrębności. Główną formą upowszechniania oświaty i kultury by-

³² Tamże.

ły biblioteki i czytelnie. Książki i gazety stały się obok wykładów, odczytów i dyskusji podstawowym narzędziem pracy kulturalno-oświatowej. Z czasem przekształcały się one w potrzeby oświatowe dziedziny oświaty dorosłych, a więc kształcenia kompensacyjnego zawodowego, szeroko pojętej oświaty zdrowotnej i wychowania obywatelskiego.

Słowa kluczowe: biblioteka, czytelnia, oświata żydowska w Galicji, oświata dorosłych.

Казімеж Рендзінський

ЄВРЕЙСЬКІ БІБЛІОТЕКИ Й ЧИТАЛЬНІ У ГАЛИЧИНІ НА РУБЕЖІ XIX–XX СТОЛІТЬ

Резюме

Стаття стосується становлення й діяльності перших культурно-освітніх об'єднань євреїв у Галичині. Їхньою головною метою було плекання власного суспільного життя й культурної самостійності. Головною формою поширення освіти й культури була діяльність бібліотек і читалень. Книжки й газети, поряд із лекціями, доповідями й дискусіями, стали основними знаряддями культурно-освітньої роботи. Згодом вони стали засобами освіти дорослих (зокрема, компенсаційної професійної освіти, освіти у царині здоров'я, громадянського виховання).

Ключові слова: бібліотека, читальня, єврейська освіта у Галичині, освіта дорослих.

Kazimierz Rędziński

LIBRARIES AND JEWISH READING ROOMS IN GALICIA ON THE XIX-XX TURN OF THE AGE

Summary

The article concerns the formation and activity of the first cultural and educational associations of the Jews in Galicia. Their main goal was to nurture their social life and cultural distinctiveness. The main form of dissemination of education and culture were the libraries and reading rooms. Addition to lectures, readings and discussions, books and newspapers became an essential tool of cultural and educational activity. In time, they began to transform into educational needs in the field of adult education, that was compensating vocational education, broadly defined health education and civic education.

Key words: library, reading rooms, Jewish education in Galicia, adult education